

Klebelsberg Kuno-ösztöndíj 2021.

Szakmai beszámoló

Szőnyi Vivien

**A magyar nyelvterületre vonatkozó etnokoreológiai és etnomuzikológiai
adatok összegyűjtése a „Constantin Brăiloiu” Néprajzi és Folklorisztikai
Intézetben**

A 2021. évi Klebelsberg Kuno-ösztöndíjat *A magyar nyelvterületre vonatkozó etnokoreológiai és etnomuzikológiai adatok összegyűjtése a „Constantin Brăiloiu” Néprajzi és Folklorisztikai Intézetben* című pályázattal sikerült elnyernem. A kutatás célja a bukaresti székhelyű intézet (Institutul de Etnografie și Folclor „Constantin Brăiloiu”, Academia Română) népzenei és néptáncgyűjteményében fellelhető, magyar nyelvterületre vonatkozó tételek összeírása volt. Előzetes terveim között szerepelt a fonográfhenger-, fotó- és filmtárak anyagainak, valamint a zene- és táncfolklorisztikai gyűjtésekhez kapcsolódó jegyzőkönyvek és kéziratok áttekintése. A kutatás megvalósítását indokolta, hogy bár az erdélyi magyarság folklorisztikai kutatásának eredményeit elsősorban a Kolozsvári Folklór Intézetben (Institutul „Arhiva de Folclor a Academiei Române”) tárolják, feltételezéseink szerint a bukaresti intézet is értékes magyar anyagot őriz, főleg az olyan vegyes lakosságú, szórvány területek (Barcaság, Gyimes, Moldva) esetében, ahol a rendszerváltást megelőzően magyar kutatóknak nem engedélyezték a néprajzi gyűjtőmunkát.

A kutatás 2021. november 1–30. között valósult meg Románia fővárosában, Bukarestben. Az előzetesen két hónaposra tervezett archívumi munka eredményesnek mondható, azonban számos tényező hátráltatta a korábban körvonalazott célok teljesítését. Az ösztöndíjbizottság egy hónapos támogatást tudott számomra nyújtani, mely nyilvánvaló tette, hogy az intézet teljes archívumi állományának áttekintésére nem lesz lehetőségem. Emellett számolnom kellett a Covid-19 világjárvány romániai helyzetével is, hisz kinn tartózkodásom idején a „negyedik hullám” miatt szigorú korlátozásoknak voltak kitéve a közintézmények. A valóságban ez azt jelentette, hogy a járványügyi előírásokat betartva csak csökkentett létszámmal dolgozhattak a bukaresti folklórintézet munkatársai, valamint több kolléga – gyűjteménykezelő és kutató – megbetegedés miatt nem tudott dolgozni. Bár Sabina Ispas, az intézmény főigazgatója, különleges engedélyben részesítette a vendégkutatókat, s lehetőségeihez mérten segítette munkámat, a személyi hiányok mégis több esetben hátráltatták a hozzáférést bizonyos archívumi anyagokhoz. Helyi segítőt Cristian Musa etnomuzikológus volt.

A kutatásnak helyszínt adó akadémiai intézet névadója, Constantin Brăiloiu, nemzetközi szinten elismert etnomuzikológus, Bartók Béla kortársa volt, akihez szakmai és baráti kapcsolat fűzte. Az intézmény három szervezeti egységre, s egyben kutatási területre osztható: szöveges folklór, általános néprajz, etnomuzikológia és etnokoreológia (azaz zene- és táncfolklorisztika). A multimédiás archívum az alábbi gyűjteményi egységekkel bír: 1) Hangtár: fonográfhengerek (14.164 db), lemezek és CD-k (5722 db), hangszalagok (732 db); 2) Magnetofontár:

magnetofonszalagok (11.400 db), magnókazetták (900 db); 3) Fotótár: üveglemez (394 db), fénykép (220.000 db), 4) Filmtár: pozitív (355 db), negatív (315 db), fordítás (141 db), videokazetta (90 db), 5) Kézirat- és jegyzőkönyvtár (cca. 580.900 oldal). Az intézmény könyvtárában több mint 50.000 néprajzi tematikájú folyóiratot és kötetet őriznek, melynek értékét Constantin Brăiloiu 1800 kötetes magángyűjteménye csak tovább növeli.

Az egy hónapos kutatás alatt az intézet gyűjteményeinek általános megismerése mellett a Hangtárra, azon belül pedig a legrégebben rögzített anyagokat őrző fonográfhangerekre fókuszáltam. A fonográf katalógusban az alábbi fejléc szerint kerültek elrendezésre az információk: 1. Nr. (a fonográfhenger száma), 2. Cuprinsul (Tartalom – többségében az adott ének címe, kezdő sora vagy a zenei dallam neve), 3. Cântat din (Előadásmód), 4. Informator (Adatközlő – név, esetleg életkor megjelölése), 5. Originea (Származási hely), 6. Culegător (Gyűjtő), 7. Locul și data înregistrării (Felvétel helye és ideje), 8. Observațiuni (Megjegyzések). A beszámolóhoz csatolt táblázat, melyben a tételes találati jegyzék olvasható, ugyancsak ezen felosztási módot követi. A tételek lejegyzésénél szükségesnek tartottam az eredeti (a katalógusban található) román nyelvű írásmód közlését, valamint ennek magyar fordítását is.

Az egyes tételek jegyzékbe vételénél azt vettem figyelembe, hogy az adatközlő neve vagy származási helye alapján magyar származásúnak tekinthető e. Táncczenei dallamok esetén a vélhetően magyar etnikumú településeket kiszolgáló muzsikusként roma adatközlők is felkerültek a listára. Ezek elsősorban a moldvai gyűjtések esetén fordultak elő. Összeírásukat indokolja, hogy a moldvai magyar közösségekben korábban csak roma zenészek szolgáltatták a talpalávalót, így az általuk előadott zenei anyag a moldvai magyarok egykori táncczenei életéről is képet ad.

Érdemesnek tartom kiemelni, hogy a csatolt táblázatban néhol találkozhatunk az „n.a.” megjelöléssel, mely azt jelenti, hogy az adott tartományhoz nem tartozott feljegyzett adat, valamint azokon a helyeken, ahol a kézzel írt román nyelvű adatot nem tudtam pontosan kiolvasni, „xxx” jelölést alkalmaztam. Az egyes tételek végén feltüntetett „Megjegyzések” rubrikában az adott felvétel hossza van feltüntetve, ahol a ' jelzés a percet, a '' jelzés pedig a másodpercet jelenti (pl. az Mg.209.r jelzésű táncdallamból 2'43", azaz 2 perc 43 másodperc került rögzítésre).

A fonográfkatalógusból összesen 124 tételt sikerült kigyűjteni. A felvételeket 1951-ben és 1953-ban rögzítették zömében román folkloristák (Constantin Prichici, Ion Nicola, Gheorghe Abălasei), azonban Jagamas János kolozsvári etnomuzikológusnak is fellelhető egy nagyobb anyaga az archívumban. A katalógusból kitűnhet, hogy a felvételek rögzítési helye néhol eltér az adatközlő származási helyétől. Ennek háttérében azon kutatásmódszertani eljárás állhat,

melynek értelmében a kutatók szülőfalujukban kerestél fel az adatközlőket, majd az előzetes meghallgatás és egyeztetés alapján egy nagyobb városban rögzítették a tudásukat. Mindezt elsősorban az indokolta, hogy a korabeli felvételi eszközt és adathordozókat – fonográft és hengereket – túl nagy súlyuk miatt nehezen tudták magukkal vinni terepkutatásra a folkloristák.

A magyar nyelvterületre vonatkozó zenei anyag alapvetően három térségből származik: Moldvából (Bákó és Romávasár régiójából), az erdélyi Mezőségről (Válaszút, Visa, Kolozsvár) és Kalotaszegről (Magyargyerőmonostor, Bánffyhunad). Az adatközlők életkora igen változatos, 14–81 éves kor közé tehető, mely egyben azt is jelenti, hogy 19. században született informátorokat is megszólaltattak. Előadásmódjuk között találkozhatunk egyszerű elbeszéléssel, énekléssel és zenéléssel, melynek alkalmával a következő hangszereken játszottak: zongora, hegedű, furulya, koboz, cimbalom, cselló és dob.

A moldvai magyar nyelvterületre vonatkozó gyűjtések között táncdallamokat, lakodalmi és újévi rítuselbeszéléseket, népmeséket, balladákat, valamint népdalokat találhatunk. A felvételeken szereplő kis zenekarok összetételéből kitűnhet a hegedű és a cselló használata, mely a korábbi kutatási eredményekkel szemben egyrészt azt bizonyítja, hogy a táncokat vonós muzsika, nem pedig furulya kísérte, másrészt pedig azt, hogy a 20. század közepe előtt a moldvai táncok ritmuskíséretét nem a dob, hanem egy vonós hangszer látta el (a katalógusban szereplő cselló feltételezhetően kis bőgő volt). A zenészek által játszott táncok egybevágóan a moldvai magyarság napjainkban is ismert, nagyobb részt lánc-, kisebb részt párostánckultúrájával, mely az elmúlt száz évben kevésbé változott. A rögzített táncok között említhető a *hóra*, *kórogyászka*, *szerba*, *ruszászka*. Értékes adatnak számít a térségben oly ritka szóló táncok feljegyzése, mint a *moldvai dobbantós* vagy a *cigányos szerba*, melyek mára már kivesztek a lokális tánckészletekből.

A lakodalmi rítuselbeszélések között találkozhatunk olyan esetekkel (pl. Mg.288.a és Mg.288.b), amikor az adatközlő magyarul és románul is elmondta a szöveget, s mindkét változat rögzítésre került. Ezen esetben a megjegyzések rubrikában feltűntették, hogy csángó változatról (magyar nyelvű) vagy moldvai változatról (román nyelvű) van-e szó. A romániai történetírás szempontjából ez azért fontos tényező, mert a 20. század második felétől több kutató (köztük Dumitru Mărtinaş) is tagadta a moldvai csángók magyar eredetét és nyelvtudását, sőt, a csángó kifejezés használatát is kerülték. A vizsgált fonográfkatalógusban azonban csángó (ceangăi) etnikai megjelölést használtak a gyűjtők.

A moldvai anyag kapcsán még külön kiemelném, hogy a folkloristák fontosnak tartották jelezni a népdalok egy speciális kategóriáját, az ún. „erotikus dalt” (*cântec pornograf*), mely egy ritkán rögzített folklórtípust képvisel az archívumban.

Az 1953-as moldvai gyűjtőpontok között Szabófalvát, Bírófalvát, Valényt, Bogdánfalvát és Trunkot találhatjuk. Utóbbi kettő kivételével ezek a települések az „északi csángó” zenei kultúrát képviselik, melyről eddig alig rendelkezett ismeretekkel a magyar etnomuzikológia. Bogdánfalván és Trunkban még aktív magyar nyelvhasználattal találkozhatunk napjainkban is, azonban a másik három faluban ma már teljesen román nyelvűvé vált a katolikus közösség. Saját kutatásom szempontjából a bírófalvi anyag (népdalok és rítuselbeszélések) kiemelkedő jelentőséggel bír, mivel a doktori disszertációm középpontjába állított Magyarfalu közösségének eredettörténetében is megjelenik. Az idők elbeszélése szerint a települést egy északi csángó faluból, Gyírestből (Gherăești, magyarul Bírófalva) vándorolt magyarok alapították. A fonográfkatalógusban fellelhető újévi szántást tárgyaló bírófalvi rítusleírás egy mára eltűnt, már csak a legidősebb magyarfalusiak emlékezetében élő szokásról számol be.

Az archívum fonográftárában szereplő kalotaszegi magyar anyagot a Magyargyerőmonostorról és Bánffyhunadról származó adatközlők által előadott népdalok és táncdallamok képviselik. Ezeket – a mezőségi felvételekhez hasonlóan – Jagamas János kolozsvári népzenekutató rögzítette 1951-ben. A katalógusban végig magyar nyelven vannak feltüntetve az egyes tételek, azonban a helyesírási hibák és a gyakori ékezet-elmaradások azt sejtetik, hogy a feljegyzők román kollégák lehettek. Kalló Márton hegedűn előadott *legényes*, *lassú csárdás* és *sebes csárdás* dallamai a kalotaszegi tánczene korai emlékeiként értékelhetők.

Az erdélyi Mezőségről több település lakóit is sikerült Jagamas Jánosnak megszólítania. Az adatközlők vallási és világi tematikájú népdalokat, altató dalokat, balladákat, valamint kántáló szokásszövegeket adtak elő. Ezek közül a balladaanyag (Fejér László és Utra Mari balladája) egy ma már nem ismert vokális folklórhagyomány reprezentatív képviselői.

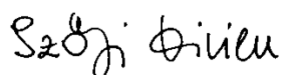
Mindezek mellett érdemesnek tartom kiemelni, hogy a polgári réteg körében is rögzítettek néhány ismert dalt, melyeket zongora és énekkíséréssel adtak elő. A katalógusban szereplő címek alapján ezekről csak annyit tudhatunk, hogy Kodály Zoltán és Bartók Béla „magyar dalai”. A gyűjtéseket kiegészítő kéziratos anyag áttekintése vélhetően többet elárul majd a későbbiekben erről a kivételes ritka anyagról, melynek felderítését követően közelebbi képet kaphatunk a határon túli magyar nyelvű polgárság 20. századi zenei kultúrájáról.

A „Constantin Brăiloiu” Néprajzi és Folklorisztikai Intézetben végzett archívumi kutatás hozzájárult a 2021-ben megvédett – táncantropológiai tematikájú moldvai magyarságra fókuszáló – doktori disszertációm továbbgondolásához és a posztdoktori kutatómunka megkezdéséhez. Reményeim szerint a következő évben – köszönhetően a pandémia visszaszorulásának – több lehetőségem nyílik a bukaresti gyűjteményrészek magyar

vonatkozású forrásanyagának számbavételére, mely elősegítheti a további történeti, néprajzi, zene- és táncfolklorisztikai kutatásokat Románia magyarlakta területein, valamint szakmai együttműködésre ösztönzheti a hazai és romániai kutatóintézetek munkatársait. Utóbbit rendkívül fontosnak tartom a kelet-közép-európai zene- és tánc kultúrák összehasonlító vizsgálatához, az egyes kultúrtörténeti rétegek kontextuális értelmezéséhez.

Az ösztöndíjra vonatkozó gyakorlati észrevételem, s egyben tanácsom is a következő ösztöndíjasok számára, a szakmai rugalmasság fenntartásának szükségessége egy ismeretlen, külföldi kutatóhelyen. A bukaresti folklórintézetben tapasztalt archívumkezelés – adatolás, állományvédelem, digitalizáció – nagyban eltért az általam korábban megismert módszerektől, mely néhány esetben megnehezítette a munka előrehaladását. Emellett a külföldi kollégákkal való kapcsolat kialakítása is némi időt vesz igénybe, mely türelmet és kitartást követel(het) meg a vendégkutatótól. Néha el kell fogadnunk, hogy a kutatás nem olyan ütemben és nem olyan módon zajlik, ahogy azt elterveztük. Mindezek tudatosítása, s a kisebb nehézségek áthidalása azonban szakmai fejlődést és sikeres nemzetközi kapcsolatok kialakítását eredményezheti.

Magyarfalu, 2022. április 4.

Szőnyi Vivien, PhD

Tudományos segédmunkatárs

ELKH BTK Zenetudományi Intézet